

СЕКЦІЯ VII

МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавства, політології

Б. І. Андрусишин
декан факультету політології та права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)
А. М. Гуз
завідувач кафедри
Національної академії СБ України,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)

ШКІЛЬНА ПРАВОВА ОСВІТА У ПОГЛЯДАХ ВІДОМИХ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ І ПЕДАГОГІВ ХІХ–ХХ СТ.

Історіографія дослідження зазначеної проблеми представлена історико-педагогічними поглядами відомих українських громадських діячів і педагогів. Історичний екскурс у досліджувані нами аспекти шкільної правової освіти свідчить, що українські національні ідеї щодо права на освіту, зокрема, містить спадщина Т. Г. Шевченка. Взірцем правозахисної діяльності небезпідставно вважається Леся Українка, яка стверджувала, що “найбільш вільною державою можна вважати таку, де люди мають всі людські та суспільні права, які тільки встановлені у світі”.

Літературно-філософському осмисленню права нації на мову, культуру в контексті боротьби за народну школу, з якої згодом визріла ідея національної школи, присвятили свої твори Г. С. Сковорода, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, П. О. Куліш, М. П. Драгоманов, І. Я. Франко, М. М. Коцюбинський та ін.

Права та свободи людини, проблеми їх розвитку, гарантованості та реалізації постійно перебували в полі зору М. П. Драгоманова й були викладені у його історичних та публіцистичних працях: “Імператор Тіберій”, “Вольний Союз – Вільна Спілка”, “Переднє слово (до “Громади”)", “Чудацькі думки про українську національну справу” [1].

Аналіз історико-педагогічного доробку Б. Д. Грінченка дозволяє виділити такі найфундаментальніші його ідеї, що безпосередньо віддзеркалюють і зміст освіти.

По-перше, розроблена ним концепція національно-патріотичного виховання містить оригінальні підходи до формування рис громадянина, які він в активній практичній діяльності керівника київської “Просвіти” намагався втілити в життя. По-друге, важко переоцінити і сьогодні доробок Б. Д. Грінченка у розробці правових засад української системи освіти та громадсько-правового виховання учнівської молоді. По-третє, як редактор впливового видання “Громадська думка” (пізніше “Рада”) він наполегливо сприяв формуванню активної громадянської позиції народних учителів в Україні. Історико-педагогічна спадщина Б. Д. Грінченка сповнена оптимізмом: “Прийде той час, коли весь український народ добиватиметься собі національних прав, а між ними і своєї вільної школи”. У ній містяться й конкретні поради вихователям у правовиховній діяльності серед молоді. “Немає жодної потреби оберігати дитину від усвідомлення, що у світі багато горя й страждань, – навпаки, необхідно, щоб вона, як із справжнього життя, так і з книжки, навчалася любові та співчуття до тих, хто страждає від поганого життя, до будь-якого горя” [2, с. 49-53].

На важливість формування правових і моральних цінностей у молоді звертали увагу у своїх працях прогресивні українські діячі: П. Д. Юркевич, М. О. Корф, О. В. Духнович, І. І. Огієнко, Г. Г. Ващенко, Ю. І. Дзерович та ін. [3, с. 3-4; 4, с. 149-155].

Вивчення історико-педагогічного доробку К. Д. Ушинського дає підстави стверджувати про його вагомий внесок у досліджувану нами проблему [5, с. 21-25].

Узагальнення деяких історико-педагогічних аспектів проблеми змісту правової освіти особистості актуалізує доробок С. Ф. Русової. Свій погляд на організацію нової за змістом української школи дослідниця найповніше виклала у працях “Єдина діяльна (трудова) школа”, “Позашкільна освіта та засоби її проведення”. На її думку, позашкільна освіта дає ширшу правову освіту, ніж школа, бо її мета “... сприяти грамотному культурному розвитку, який дасть кожній людині певну свідомість своїх громадських і людських обов’язків”. До того ж цікавими є архівні рукописи С. Ф. Русової, де йдеться про роль молодіжних організацій у формуванні позитивної правової культури учнівської молоді [6, с. 11].

А. С. Макаренко стверджував: “...знання і переконання тільки тоді можна вважати істинними, коли вони проникають у свідомість людини, зливаються з її почуттями і волею і є у неї присутніми та звичними і спонукають її до дії...”. Правове у поведінці А. С. Макаренко пов’язує з поняттям “свідома дисципліна”; у лекції “Дисципліна, режим, покарання та заохочення” він наголошував на тому, що доцільно запровадити у школах “теорію моралі”, яка має відображати всю “теорію вчинків” – повага до прав жінки, дитини, старого, пошана до себе тощо [7, с. 147].

Цінними ідеями морально-правового виховання збагатив педагогічну теорію та шкільну практику видатний педагог, громадський діяч В. О. Сухомлинський. Співвідношення моралі і права, яке висвітлено ним у численних працях, має підґрунтям струнку філософію морально-правового виховання. У його педагогічній спадщині домінує судження про взаємозалежність, взаємозв’язок і взаємозумовленість

двох найближчих аспектів виховання – громадянського і правового. На думку вченого, саме “громадянські почуття, хвилювання, громадянський обов’язок, громадянська відповідальність – це основа людської гідності”. Успіх правового виховання учнівської молоді, насамперед, залежить від того, наскільки у них сформовано моральне благородство, як вони розуміють і відчувають “найсуворішу межу між тим, що можна бажати, і тим, чого бажати не можна, неприпустимо”. Розуміння і звеличення В. О. Сухомлинським гідності особистості дитини складає гуманність його педагогіки. Творче запозичення ідей з педагогічної спадщини педагога сприятиме розробці ефективної педагогічної технології правового виховання учнівської молоді [8, с. 206].

Серед видатних українських постатей, завдяки яким розповсюджувалися правові ідеї в освіті та національній педагогіці України, значне місце посідає Т. Г. Лубенець. Саме йому належить судження про те, що у процесі виховання надзвичайно важливо враховувати права дитини, а щодо технології виховання, то, на його думку, неприпустимий примусовий вплив на дитину. У цьому зв’язку видатний педагог зазначав: “Щоб судити про дітей справедливо й вірно, ми не повинні переносити дітей зі сфери, властивій їх природі, у нашу і самим вживати всіх заходів до того, щоб, так би мовити, переселитися в їх духовний світ” [2, с. 50].

Значний внесок у розробку проблеми морально-правового виховання зробив Я. Ф. Чепіга [9, с. 83-86]. Серед його ідей особливо актуальними сьогодні є такі: “Правовий простір, демократична атмосфера школи має бути взірцем для дитини. Школу складають діти, а тому вона має будуватися на постулатах, які не порушують права дитини на вільний нормальний розвиток її фізичних і духовних ознак згідно з індивідуальними її рисами”. “Кожна дитина є самоцінністю. Природа, закладена в дитині, лише тоді стає могутньою силою, коли більше свободи зустрічає у своєму розвитку” – зазначав Я. Ф. Чепіга [9].

Задля того, щоб дитина могла стати свідомим учасником демократичних перетворень у державі, важливо виховувати в ній почуття гідності. Зокрема, він наголошував на відомому постулаті виховання: “Дитина накладає на нас великі моральні обов’язки – зберегти її природу чистою, такою, що прагне правди, краси і добра, якою вона з’явилася на світ Божий, не калічачи її волі!” [10, с. 31-32].

Науково-педагогічному осмисленню проблеми формування відносин між державою та правом, реалізації ідеї “права на виховання і правом виховувати”, втіленню в практику заходів, спрямованих на ефективне правове виховання та визнання пріоритету прав дитини присвячені численні праці Я. А. Мамонтова. Важко переоцінити наукову цінність і практичну значущість його аргументованих суджень щодо співвідношення понять право дитини на вільний розвиток і педагогічний ідеал. Як вважає науковець, “педагогічний ідеал повинен бути так побудований, аби природний розвиток дитини та її індивідуальні ознаки не тільки не заперечувалися ним, а навпаки, мали б у ньому свій найвищий вираз”. Аналіз доробку

Я. А. Мамонтова дозволяє по-новому оцінити важливість упровадження у шкільну практику нормативного навчального курсу “Права дитини” через його виняткову особистісно-суспільну значущість. На його думку, “у наш час право виховувати дітей не може визнаватися правом абсолютним, бо се був би поворот назад на багато, дуже багато віків! Неминучим корективом до сього права сучасною наукою визнається право дитини” [11, с. 2-3].

Таким чином, незважаючи на розмаїття суджень вітчизняних педагогів-класиків стосовно шкільної правової освіти, усі вони обстоюють тезу, що вона відображає педагогічне втілення вимог суспільства до того, що має знати, уміти і якими якостями володіти людина з розвиненою правосвідомістю. Разом із цим, історико-педагогічна спадщина, творчість видатних українських педагогів минулого сприяє успішному розв’язанню проблем шкільної правової освіти на сучасному етапі.

У сучасній українській науці питання правової освіти в навчальних закладах вивчалися українськими науковцями:

– відомі історики – Б. І. Андрусишин, Ю. М. Алексеев, А. М. Боровик, Н. А. Шип, О. В. Єгорова, В. М. Курило, О. М. Левчишена та ін.;

– представники юридичної науки – Ю. С. Шемшученко, В. І. Андрейцев, В. Д. Сущенко, С. В. Савченко, Г. О. Мурашин, В. Н. Денисов, П. М. Рабінович, В. С. Семенов, І. Б. Усенко, Л. Г. Заблоцька, І. І. Котюк, В. Ф. Опришко, О. М. Мироненко, О. Р. Михайленко, В. С. Журавський, В. Ф. Годованець, В. М. Кампо, В. Г. Тертичний та ін.;

– дослідники педагогічної науки – В. П. Андрущенко, В. М. Синьов, О. І. Пометун, В. К. Майборода, В. І. Луговий, Т. О. Ремех, І. М. Гейко, О. Д. Наровлянський та ін.

Увага дослідників різних галузей знань до проблем правової освіти очевидна. Адже процес правового навчання проходить у межах навчального закладу з використанням новітніх педагогічних технологій та базується на досягненнях попередників, тому об’єктивно дослідити ці процеси в комплексі можуть історики, юристи, педагоги [12]. Крім того, варто наголосити, що права освіта не була якоюсь відокремленою освітньою ланкою, а була та залишається складовою усієї освіти української держави. Оскільки стан освіти нашої держави впливає безпосередньо на загальний розвиток громадян і суспільства загалом, то й увага до цієї проблеми представників юридичної та педагогічної науки цілком очевидна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драгоманов М. П. Император Тиберий / М. П. Драгоманов // Университетские известия. – Киев, 1864. – № 2. – С. 26.
2. Кічук Я. В. Динамика змісту правової освіти учнівської молоді : деякі історико-педагогічні аспекти / Я. В. Кічук // Наук. вісн. Чернівецького університету. – Чернівці, 2003. – Вип. 176. – С. 49-53.
3. Варенко В. М. Вивчення творчості українських письменників ХІХ – початку ХХ століття як засіб формування християнських моральних цінностей у старшокласників : автореф. дис.

- ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02. “Теорія і методика навчання” / Варенко Володимир Михайлович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2005. – 21 с.
4. Лисенко Н. В. Юліан Дзерович і педагогічна сучасність / Н. В. Лисенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 149-155.
  5. Ушинський К. Д. Твори : у 6 т. / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1954. – Т. 5. – 432 с.
  6. Русова С. Ф. Нова школа соціального виховання / С. Ф. Русова // Український освітній журнал. – 1994. – № 1. – С. 11.
  7. Макаренко А. С. Соч в 7-ми т. / А. С. Макаренко. – М. : Академ. пед. наук, 1957. – Т. 4. – 552 с.
  8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 423 с.
  9. Чепіга Я. Ф. До трудової вільної школи / Я. Ф. Чепіга // Вільна українська школа. – 1918–1919. – № 8-9. – С. 83-86.
  10. Чепіга Я. Ф. Самовиховання вчителя / Я. Ф. Чепіга // Барви творчості. – К. : Фондація О. Ольжича, 1995. – С. 30-36.
  11. Лактіонова Г. М. Права дитини: від витоків до сьогодення : зб. док. / упоряд. Г. М. Лактіонова. – К. : Либідь, 2002. – 278 с.
  12. Андрусишин Б. І. Кадри для освітньої галузі: проблеми підготовки / Б. І. Андрусишин // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. – Економіка і право. – 2005. – Вип. 2. – С. 96-105.

Р. В. Губань
завідувач кафедри правознавства
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ)

А. С. Корецька
магістрантка факультету політології та права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Стрімкий розвиток суспільства вимагає перманентної реформи системи освіти. І якщо з прийняттям у 2014 р. Закону України “Про вищу освіту” концептуальні засади реформи вищої освіти загалом були визначені і, загалом, мова йде про їх імплементацію, то середня освіта все ще перебуває в стані реформи. Концептуальні засади її були викладені у документі під назвою “Нова українська школа”, який був ухвалений рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2010 р. Як сказано в самому документі, “цей документ простою мовою пояснює ідеологію змін в